

Modern ecological and economic problems of cross-border cooperation between Ukraine and neighboring EU states are analyzed. The necessity of development of theoretical and methodological framework aimed at the practical implementation of greening of education, greening of economy and sustainable development in the trans-border level is considered. Attention is paid to the fact that the transition to sustainable development in the border regions of Ukraine and neighboring EU countries is impossible without greening the economy and greening education to training for sustainable development. The necessity of creating appropriate ecological and economic conditions for sustainable development in areas adjacent to the border Ukraine and the EU. The basic premise greening the economy and greening education to training for sustainable development in Ukraine.

Keywords: cross-border greening the economy, trans-border cooperation, greening of education, greening of economy, sustainable development, ecological and economic problems, ecological and economic competence.

УДК 336.226.44:338:504.06

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД, СУЧАСНІ РЕАЛІЇ, НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

В.О. Мандрик¹, У.П. Новак²

Розглянуто зарубіжний досвід екологічного оподаткування, зокрема висвітлено основні його форми. Наведено складові компоненти формування екологічного податку. Проаналізовано динаміку і структуру показників надходження екологічного податку в Україні за 2011-2014 рр., яка свідчить про тенденцію до зростання всіх його складових компонентів. Висвітлено основні зміни законодавчо-нормативного регулювання щодо адміністрування екологічного податку, а також розподілу коштів, отриманих від екологічного податку в Україні на 2016 р. Окреслено основні напрями вдосконалення екологічного податку на основі порівняння чинного в Україні екологічного оподаткування з економічно розвиненими країнами Європейського союзу.

Ключові слова: екологічний податок, екологічне оподаткування, адміністрування екологічного податку.

Постановка проблеми. Антропогенна діяльність людства супроводжується значним негативним впливом на навколишнє природне середовище, змінює природний колообіг процесів, створює загрози життю і здоров'ю людини. Існуючі суперечності між агресивною виробничо-господарською діяльністю та ідеєю сталого розвитку, ставлять перед суспільством все нові питання раціонального природокористування й охорони навколишнього середовища. У контексті цих викликів вчені сформулювали низку напрацювань у цьому напрямку, проте і надалі залишаються складні і не вирішені питання. Особливістю української як національної, так і регіональної екологічної політики є недосконалість методик оцінювання шкоди довіллю та методів впливу на стимулювання раціонального природокористування, а також нехтування принципів сталого розвитку. Це, зокрема, створює нестачу фінансових джерел для покриття збитків на тих територіях України, де вплив техногенного навантаження є найбільшим.

Одним із дієвих економічних інструментів екологічної політики, що дає змогу вирішувати нагальні питання, а також стимулювати скорочення обсягів викидів забруднювальних речовин і формувати у забруднювачів навколишньо-

го природного середовища більш свідоме ставлення до природних ресурсів, є екологічний податок. У контексті цього постає проблема адміністрування екологічного податку, його розподілу між бюджетами різних рівнів, а також ефективного розподілу коштів та їх використання на відповідні цілі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням екологічного оподаткування присвячені праці таких вітчизняних вчених як О.О. Веклич, Т.П. Галушкіної, І.М. Синякевича, Б.М. Данилишина, Є.В. Хлобистова, О.О. Веклич, В.С. Міщенко, О.Ф. Балацького та ін. Понад це, у наукових працях не приділено достатньо уваги питанням удосконалення адміністрування екологічного податку, його фіскального значення, розподілу надходжень від нього між бюджетами різних рівнів та використання цих коштів для забезпечення сталого розвитку держави.

Постановка проблеми. З огляду на зазначене вище, метою роботи є розгляд зарубіжного досвіду екологічного оподаткування, аналіз розподілу екологічного податку між бюджетами різних рівнів в Україні та визначення основних напрямів удосконалення екологічного податку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічний податок є вагомим джерелом наповнення бюджетів країн Європейського Союзу. Так, у 27 країнах ЄС у 2009 р. екологічні податки становили 2,4 % від ВВП. До країн-членів з найбільшою часткою цих податків у ВВП належать Данія (5,7 %), Нідерланди (3,9 %), Болгарія і Мальта (по 3,5 %), а найнижча частка – в Іспанії (1,6 %), Литві (1,7 %), Румунії (1,8 %) і Латвії (1,9 %) [5]. В Україні екологічний податок є далеко не бюджетоформувальним податком і становить приблизно 0,2 % ВВП.

Згідно з Податковим кодексом України [1, ст. 240], екологічний податок складається з:

- надходжень від викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- надходжень від скидів забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- екологічного податку, який сплачують за розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- надходжень від утворення радіоактивних відходів (враховуючи вже нагромаджені);
- надходжень від тимчасового зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії термін.

У таблиці наведено динаміку показників надходжень за складниками екологічного податку в Україні за 2011-2014 рр., яка свідчить про тенденцію до зростання. Так, надходження від сплати екологічного податку збільшились на 147 % у 2014 р. порівняно з 2011 р. Найбільше зростання демонструє показник сплати за скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти (у 2014 р. на 193 % порівняно з 2011 р.), зростають обсяги сплати за розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини (у 2014 р. на 170 % порівняно з 2011 р.). Також зростає рівень сплати за викиди в атмосферне повітря забруд-

¹ доц. В.О. Мандрик, канд. екон. наук – НЛТУ України, м. Львів;

² доц. У.П. Новак, канд. екон. наук – НЛТУ України, м. Львів

новальних речовин (у 2014 р. на 137 % порівняно з 2011 р.) здебільшого за рахунок стаціонарних джерел забруднення.

Табл. Показники надходження екологічного податку за 2011-2014 рр., млн грн¹

	2011	2012	2013	2014
Екологічний податок – усього	1988,2	2028,5	3050,6	2918,1
зокрема за				
викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин, зокрема	1436,6	1386,7	2159,6	1966,5
стаціонарними джерелами забруднення	1254,9	1271,9	2046,0	1834,9
пересувними джерелами забруднення	181,6	114,8	113,6	131,6
скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти	60,2	74,3	117,0	116,4
розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи на об'єктах	491,3	567,4	773,8	835,2

Структуру екологічного податку за 2011-2014 рр. зображено на рис.

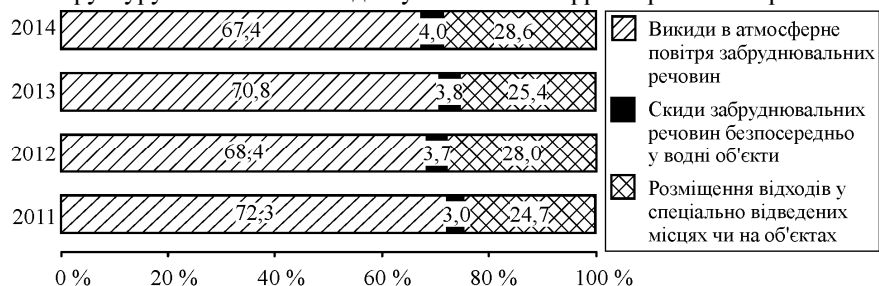

Рис. Структура екологічного податку за 2011-2014 рр.

Отже, найбільшу питому вагу у структурі екологічного податку становлять надходження від сплати за викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин, яка, щоправда, щороку зменшується: від 72,3 % у 2011 р. до 67,4 % у 2014 р., а найменшу частку – надходження від сплати за скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти, яка щороку збільшується: від 3 % у 2011 р. до 4 % у 2014 р.

Для екологічного податку Податковим кодексом України [1] передбачено понижувальний коефіцієнт 0,8 у разі переходу на маловідходні і безвідходні ресурсо- і енергозберігаючі технології, впровадження найкращих існуючих технологій. Отже, Податковий кодекс передбачає можливість отримання певних податкових преференцій запроваджувачам новітніх технологій, використання яких дасть змогу менше забруднювати навколишнє природне середовище та більш ефективно використовувати природні ресурси.

Частка екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в різних країнах може значно відрізнитися. Так, як свідчать дослідження вітчизняних науковців [6], серед аналізованих країн найнижчу частку екологічних податків має США – 3,2 %. При цьому найвищий показник демонструє Ірландія – 11,9 % від загального обсягу оподаткування. Середній рівень обсягів екологічних по-

датків демонструють кілька країн: Греція і Нова Зеландія – по 6,1 % від загального обсягу оподаткування, Японія – 6,5 %, Фінляндія – 7,3 %, Іспанія – 7,5 %.

До основних форм застосування екологічного оподаткування в економічно розвинених країнах належать [8]:

- податок на вирішення глобальних, національних чи регіональних екологічних проблем;
- екологічний "транспортний" податок (екологічну складову податку звичайно вносять до загального податку за використання автомобіля, використовують у більшості країн Європи, а також у Канаді, Японії);
- екологічний податок на повітряний транспорт, вносять до загальних ставок податку за здійснення цього виду діяльності у країні (Канада, США, Данія, Норвегія, Швеція) і за переліт через територію країн (є стандартною позицією міжнародних правил);
- плата за забруднення (забруднення атмосфери і викиди у водні басейни);
- екологічний податок на конкретні групи товарів, зокрема мінеральні добрива (Норвегія, Швеція), пестициди (Данія, Франція, Угорщина, Португалія, Швейцарія та ін.); пластмасова тара, упакування (Данія, Угорщина, Ісландія, Польща); шини (Канада, Данія, Фінляндія, Угорщина, Польща); батарейки-акумулятори (Данія, Швеція, Японія); розчинники (Данія); мастила (Фінляндія, Франція, Норвегія);
- енергетичні податки, зокрема екологічний податок на паливо, зокрема і залежно від наявності екологічно шкідливих компонентів: свинцю (у більшості країн); вуглецю (Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія), сірки (Бельгія, Данія, Франція, Польща, Швеція), окислів азоту (Чехія, Франція, Польща, Швеція).

Найпоширенішими у країнах Європи є транспортні та енергетичні податки: енергетичні податки становлять 72 % від загальної величини екологічних податків у ЄС, а транспортні податки – 23 % [5].

Окремо варто звернути увагу на досвід Німеччини, де екоподаткова реформа зумовила збільшення дохідної частини бюджету цієї країни на понад 20 млрд євро "зелених податків". 90 % цих коштів було використано для зниження податків на працю та доходи фізичних осіб, наслідком чого стало створення 250 тис. нових робочих місць. І це – одночасно із прямими екологічними наслідками реформи: зниженням викидів діоксиду вуглецю на 2,4 % (що в масштабах німецької економіки сягає мільйонів тонн щорічно) та зростанням попиту на екологічно чисті технології (так, тільки продаж автомобілів на газовому пальному зріс на 10 %) [4].

Отже, практично в усіх економічно розвинених країнах у різних формах присутні екологічні податки. Водночас, варто зауважити, що адміністрування цих податків може істотно відрізнитись, вони можуть враховуватися до вартості товару, супроводжувати процес виробництва або сплачуватися під час утилізації товару. Отже, зарубіжний досвід екологічного оподаткування свідчить про високу ефективність цього виду інструменту екологічної політики.

Аналіз розподілу коштів, отриманих від екологічного податку в Україні станом на 2015 р., у своєму дослідженні здійснила О.А. Чала [7], де, зокрема, відзначила, що трансформація системи розподілу екологічного податку реалізована шляхом закріплення надходжень тільки за загальним фондом у частці

¹ Складено на основі статистичних збірників "Довкілля України 2011-2014".

80 % до місцевих і 20 % до державного бюджетів. Частки надходжень від екологічного податку прив'язані до території його формування.

Треба зазначити, що Верховна Рада України наприкінці 2015 р. перенаправила надходження від екологічного податку із загального фонду місцевих бюджетів у спеціальний фонд з метою використання цих коштів виключно на програми зі захисту навколишнього середовища, що є, безумовно, позитивним. Відповідно 80 % надходжень від екологічного податку йтимуть до спецфондів місцевих бюджетів, з яких 25 % надходжень будуть направляти в сільські та міські бюджети, а 55 % – до обласних бюджетів. У спецфонд міського бюджету Києва будуть направляти 80 % надходжень від екологічного податку [2]. Отже, у загальному фонді державного бюджету залишаються 20 % надходжень від екологічного податку.

У загальному фонді отримані кошти змінюють своє призначення та напрями їх використання. До спеціального фонду надходять цільові кошти, які витрачати можна тільки за цільовим призначенням. Внаслідок цього платежі поступово отримують своє цільове призначення у процесі перерозподілу їх за джерелами витрат, і зростають у напрямку природоохоронних заходів.

Цим же Законом [2] внесено зміни до Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", зокрема, зазначено, що "кошти місцевих і Державного фондів охорони навколишнього природного середовища можуть використовуватися тільки для фінансового забезпечення здійснення природоохоронних заходів, включаючи захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, ресурсозберігаючих заходів, у т.ч. наукових досліджень з цих питань, ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також заходів для зниження забруднення навколишнього природного середовища та дотримання екологічних нормативів і нормативів екологічної безпеки, для зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення".

Однак не всі зміни позитивні, у структурі екологічного податку. Так, з метою полегшення адміністрування екологічного податку було скорочено його базу оподаткування за рахунок припинення оподаткування викидів забруднювальних речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення та скасування екологічного податку за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів. Іншим негативним моментом існуючого екологічного податку є неможливість його податкового планування, оскільки ставки податку коригуються практично щороку, враховуючи індекси споживчих цін, індекси цін виробників промислової продукції (проект щодо зміни ставок вноситься Кабінетом міністрів України до Верховної Ради щороку до 1 червня).

Не можна не погодитись з проф. О.О. Веклич [3], що "щорічні міжбюджетні трансформації розподілу екологічного податку в тріаді "загальний фонд Державного бюджету – спеціальний фонд Державного бюджету – спеціальний фонд місцевих бюджетів" в режимі "ручного управління", безумовно, розхитують всю систему фінансового забезпечення природоохоронних заходів, не дають змогу їх чітко спланувати та виконувати". Крім цього, в регіонах держави відсутні спеціальні органи, які акумулювали б інформацію про стан навколишнього природного середовища та потребу здійснення природоохоронних заходів.

У податковій системі України інструменти екологічного регулювання проходять стадію становлення і відповідно будуть удосконалюватися, шляхом внесення змін і доповнень. Проте вже зараз, порівнюючи чинний екологічний податок з його аналогами країн Європейського Союзу, потрібно окреслити напрями його удосконалення, зокрема:

- запровадити акцизний податок за використання стимуляторів росту та антибіотиків, що використовуються у корм тваринам;
- запровадити оподаткування продукції та упаковки, в складі якої містяться небезпечні речовини;
- поступово підвищити ставку податку за одиницю забруднювальної речовини до європейського рівня;
- запровадити оподаткування негативного впливу фізичних та біологічних факторів, таких як шум, електромагнітне випромінювання;
- розробити та запровадити податкові пільги (на розмитнення основних засобів, призначених для охорони навколишнього природного середовища, використання підприємствами ресурсо- та енергоощадних технологій; прискорену амортизацію основних засобів природоохоронного призначення).

Крім цього, варто прислухатись до думки проф. О.О. Веклич [3] щодо повнення правових норм чинного природоохоронного законодавства та збалансування їх з бюджетним законодавством шляхом зміни чинного регламенту цільового спрямування екологічного податку до загального фонду Державного бюджету на пропис щодо спрямування цих коштів до спеціального фонду Державного бюджету, а також скасування тих норм Бюджетного кодексу України, які дають змогу витрачання місцевими бюджетами надходжень від екологічного податку на заходи, що не мають ніякого відношення до природоохоронної діяльності та безпосередньо не вирішують екологічних проблем у державі та окремих регіонах.

Висновки. Екологічний податок на сьогодні розглядають як важливий чинник екологобалансованого розвитку вітчизняної економіки, який мав би забезпечити адекватне еколого-економічним реаліям акумулювання фінансових ресурсів для підтримання природоохоронної діяльності держави. З цією метою потрібно внести відповідні зміни у чинне законодавство, які дали б змогу гармонізувати національну екологічну політику з базовими засадами податкового та природоохоронного законодавства держав Європейського Союзу, в яких екологічні податки слугують джерелом фінансування природоохоронних витрат.

Література

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р., № 2755-VI. [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Закон України "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо цільового спрямування екологічного податку" від 24.12.2015 р., № 918-VIII. [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/918-19/paran7#n7>
3. Веклич О.О. Нинішня модель фінансово-бюджетної децентралізації екологічного оподаткування як інституціональний чинник посилення екологічних викликів : аналітична записка / О.О. Веклич. [Електронний ресурс]. – Доступний з https://komekolog.rada.gov.ua/komekolog/control/uk/publish/article?art_id=58930&cat_id=45228
4. Зелена економіка (Стаття № 1) / Всеукраїнське громадське об'єднання "Розвиток та довкілля". [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://www.dae.org.ua/ua/our-topics/green-economy/48--1.html>

5. Козьменко С.М. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах / С.М. Козьменко, Т.В. Волковець // Вісник Сумського державного ун-ту : зб. наук. праць. – Сер. Економіка. – 2012. – № 1. – С. 11-18.

6. Основи стійкого розвитку : навч. посіб. / за заг. ред. проф. Л.Г. Мельника. – Суми : Вид-во ВТД "Університетська книга", 2005. – 654 с.

7. Чала О.А. Сучасні аспекти розподілу екологічного податку в контексті забезпечення екологізації національної економіки / О.А. Чала // Ефективна економіка : зб. наук. праць. – 2015. – № 3. [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3908>

8. Юрченко Л.І. Екологія / Л.І. Юрченко. – К. : Вид-во ЦУЛ, 2009. – 304 с.

Надійшла до редакції 10.05.2016 р.

Мандрык В.О., Новак У.П. Экологический налог в Украине: зарубежный опыт, современные реалии, пути совершенствования

Рассмотрен зарубежный опыт экологического налогообложения, в частности освещены основные его формы. Перечислены составляющие формирования экологического налога. Проанализирована динамика и структура показателей поступления экологического налога в Украине за 2011-2014 гг., которая свидетельствует о тенденции к росту всех его составляющих. Освещены основные изменения законодательно-нормативного регулирования по администрированию экологического налога, а также распределения средств, полученных от экологического налога в Украине на 2016 г. Очерчены основные направления совершенствования экологического налога на основе сравнения действующего в Украине экологического налогообложения с экономически развитыми странами Европейского союза.

Ключевые слова: экологический налог, экологическое налогообложение, администрирование экологического налога.

Mandryk V.O., Novak U.P. Environmental Taxes in Ukraine: International Experience, Current Realities, Ways of Improvement

The foreign experience of environmental taxation is considered; also basic form of environmental taxation is highlighted. The components forming the environmental are defined. The dynamics and structure of revenues indicators of environmental tax in Ukraine for 2011-2014 years are analyzed, which indicates upward trend of its components. The basic changes in legislation and regulation concerning environmental tax administration and distribution of funds received from the environmental tax in Ukraine in 2016. The basic directions of improvement of the environmental tax are outlined, based on the comparison of the current environmental taxation in Ukraine from developed countries of the European Union.

Keywords: environmental tax, taxation, environmental tax administration.

УДК 658.330

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

В.І. Михайловський¹

Розглянуто проблеми функціонування промислових підприємств у сучасних фінансово-економічних умовах. Проаналізовано теоретико-методичні дослідження сутності сталого економічного розвитку підприємств, проаналізовано запропоновані вченими-економістами поняття "стійкий розвиток", "економічне зростання", "експлейнарний базис". Розглянуто концепцію сталого розвитку: три обов'язково-необхідні складові компоненти, доцільність та ринкова можливість реалізації проектних рішень. Запропоновано підхід на базі досліджень (моделей) І.А. Бланка та К. Уолта щодо управління при-

ростом необхідних обсягів чистого доходу з метою забезпечення нейтрального грошового потоку.

Ключові слова: підприємство, сталий розвиток, приріст постійний, обсяги чистого доходу, модель доходу.

Фінансово-економічна нестабільність в Україні є індикатором світової економічної кризи, для якої характерні:

1. Циклічне уповільнення світової економіки, що загалом може скоротити попит на експортну продукцію, а отже, експортну виручку та призвести до зниження надходжень державного бюджету, девальвації гривні, зменшення реальної заробітної плати тощо.
2. Стрибки цін на товари на світових ринках, спричинені нестабільністю фінансових і валютних ринків.
3. Обвал котирувань на світових фондових ринках спричинив різке й істотне падіння акцій вітчизняних компаній.
4. Паніка на фінансових ринках і банкрутство великих інвестиційних банків загрожують труднощами у рефінансуванні зовнішнього боргу вітчизняних банків та корпорацій.

Пришвидщення технологічного розвитку, активізація ролі людських ресурсів і зміни в інших факторах сучасного виробництва є взаємопов'язаними проблемами збалансованості та динамічного розвитку.

Відсутність комплексного та обґрунтованого теоретико-методологічного дослідження проблемних питань збалансованого і динамічного зростання зумовлює актуальність систематизованого дослідження сталого розвитку підприємств, що насамперед враховує збалансованість технологічного та людського розвитку на новому витку науково-технічного прогресу та відповідних змін у вимогах до якості людського капіталу, доробки методології та практики вирішення цих проблем на конкретних об'єктах дослідження [1].

Економічний розвиток визначають як незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва. На відміну від економічного розвитку, для економічного зростання такі ознаки не характерні, оскільки воно може перериватися економічним спадом [4]. Незворотність економічного розвитку означає сутнісні зміни у структурі продуктивних сил і техніко-економічних відносин, що розширює адаптивні можливості технологічного способу виробництва, а зворотний характер економічного зростання характеризує процес функціонування певного способу виробництва. Економічний розвиток промислового підприємства трактується як тип економічного зростання, спрямованого на систематичне істотне покращення усіх аспектів його діяльності, основним чинником якого є інновація. Головною відмінністю економічного розвитку є якісний аспект, який висвітлює нерозривний його зв'язок із інноваційною діяльністю. Вона пропонує трактування економічного розвитку промислового підприємства як типу економічного зростання, спрямованого на систематичне істотне покращення усіх аспектів його діяльності, основним чинником якого є інновація [1, 6].

Досліджують також т. зв. "експлейнарний базис" розвитку підприємства, внаслідок чого розвиток підприємства пропонують розглядати як безперервний процес, що відбувається за штучно розробленою або природною програмою як зміна станів підприємства, кожен із яких є якісно іншим за попередній, через

¹ доц. В.І. Михайловський, канд. екон. наук – НЛТУ України, м. Львів